

Номінація «Розробка уроку української літератури для 5–9 класів НУШ»

Наталія Логвиненко,

учитель вищої кваліфікаційної категорії,
учитель-методист Заводського ліцею
Кириківської селищної ради
Охтирського району Сумської області

Добро і зло, благородство і підлість

Урок за оповіданням В. Винниченка «Федько-халамидник» (5 клас)

УДК 373.5.016:821.09.161.2*18/19*(092)ВИННИЧЕНКО
<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2026.1.354769>

Модельна програма: «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Архипова В. П., Січкара С. І., Шило С. Б.), рекомендована Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795)

Тема. Володимир Винниченко «Федько-халамидник». Федько як особистість. Щедрий на добро внутрішній світ героя. Добро і зло, благородство і підлість у творі.

Мета: повторити матеріал про життя і творчість В. Винниченка; допомогти учням усвідомити зміст оповідання «Федько-халамидник»; сформувати власну позицію щодо поведінки та вчинків Федька і Толі; проаналізувати дотримання ними морально-етичних норм і законів співжиття, поваги до прав людини, ціннісного ставлення до людини, поваги до людської гідності як складових громадянської компетентності; охарактеризувати щедрого на добро головного героя твору як особистість; сприяти розвитку здатності образно мислити, умінню дискутувати, обґрунтовувати свої думки; формувати навички аналізу художнього твору; виховувати людяність, порядність, чесність, толерантність, прагнення до чесних і щирих стосунків із людьми.

© Наталія Логвиненко, 2026

Ціннісно-етичні орієнтири: людська гідність, черствість і людяність, порядність і лицемірство, моральний вибір.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: презентація.

Перебіг уроку

I. Організаційна частина.

Психологічне налаштування на урок.

Вправа «Прогноз погоди».

Учитель. Пропоную уявно вибрати ту картинку, яка найбільш відповідає настрою на даний момент. Вибрали? А тепер розшифруємо ваші вподобання.

	<p>Якщо зараз у вас на душі опади, то згадайте, що після зливи виходить сонечко і часто буває райдуга. Тому я впевнена, що наприкінці уроку злива зміниться на ясну погоду, адже в житті все зазвичай переінакшується на краще.</p>
	<p>До уваги тих, хто вибрав подумки блискавку. Зараз ви чомусь роздратовані, готові метати громовиці. Але заспокойтесь, адже ваша вогняна стріла може в когось влучити. І я впевнена на 100%, що на уроці все буде добре.</p>
	<p>Якщо зараз на душі у вас прохолодно та сніжно, то на цьому уроці ми зможемо розтопити крижинки. І ви обов'язково досягнете бажаного результату.</p>
	<p>Сьогодні ви почуваетесь сонячно, отже, зумієте своїм теплом зігріти однокласників. І, звичайно, результат на уроці буде відмінний.</p>

Конкурс «Література: урок і поза уроком»

II. Актуалізація опорних знань.

Вступне слово вчителя. Ще раз звернімо увагу на портрет Володимира Винниченка.

Високе світле чоло, глибокий, розумний, проникливий погляд – весь обрис свідчить про титанічну натуру, сповнену сили волі, завзяття, енергії і витримки, але водночас добру і душевну людину. Таким він був у житті. Дізнаємося про це зі спогадів друзів, знайомих: «Чарівна усмішка й ласкавий погляд темно-голубих очей, отінених чорними віями, робили його кремезну постать дуже симпатичною і навівали довір'я до нього». Постать Винниченка – неординарне явище в історії України. Його творчий доробок складають понад сотні оповідань, п'єс, сценаріїв, публіцистичних статей, романів. Окрім цього, Володимир Винниченко залишив етико-філософську працю, щоденникові записи, листування, близько сотні власних картин – пейзажів, натюрмортів, портретів і акварелей. Крім того, Винниченко відомий як видатний політичний і громадський діяч.

Свого часу, у десятому класі, ми детальніше поговоримо про біографію В. Винниченка, яка вмістила в собі чи не всі перипетії ХХ століття.

А зараз спробуймо пригадати основні віхи його життя, виконавши інтерактивну вправу за покликанням.

Виконання інтерактивної вправи за покликанням: <https://learningapps.org/9405936>

Перевірка виконання домашнього завдання.

На сьогодні вам необхідно було прочитати оповідання «Федько-халамидник» і скласти план до нього.

Орієнтовний план оповідання.

1. Знайомство з Федьком та його друзями.
2. Дитячі пустощі.
3. Пригоди на річці.
4. Порятунок Толі.
5. Смерть Федька.

Виконання інтерактивної бліцвікторини: <https://wordwall.net/uk/resource/1307568/%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%85%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA>

III. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

Повідомлення теми, мети і завдань уроку.

Повторення матеріалу з теорії літератури.

Пригадаймо матеріал з теорії літератури.

– На які роди поділяються твори української літератури? (*Лірика, епос, ліро-епос, драма*).

– Які твори називаються епічними? (*Епічний твір – твір, у якому письменник у розповідно-описовій формі змальовує події, людей та їхні вчинки. Здебільшого такі твори пишуться прозою*).

– Які жанри належать до епічних? (*Казка, оповідання, повість, новела, роман*).

Метод «Прес».

Довести, що твір В. Винниченка «Федько-халамидник» – це оповідання.

– З яких елементів складається сюжет епічного твору? (*Експозиція, зав'язка, кульмінація, розв'язка*).

Визначення сюжетних елементів оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник».

– Визначимо сюжетні елементи оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник».

Експозиція: знайомство з Федьком, його розбешацькою поведінкою, характером; взаємостосунки хлопчика з іншими дітьми.

Зав'язка: похід хлопців на лід.

Кульмінація: тяжке покарання Федька за порятунок Толі. Толя хоче перекласти свою провину на Федька – і той ще раз його рятує.

Розв'язка: смерть Федька.

Робота в зошиті.

З'ясуємо тему, ідею та проблематику оповідання.

Тема: показ щирого серця дитини, яке протиставляється злочинному суспільству, що калічить дитячі життя.

Ідея: прославлення чесності і засудження брехні, егоїзму.

Проблематика:

- добро і зло;
- любов і ненависть;
- порядність і лицемірство;
- моральний вибір.

Робота над характеристикою образів оповідання.

– Як ви розумієте поняття «образ твору»? (*Образ твору – зображена в художньому творі людина (рослина, тварина, предмет), через дії, вчинки, почуття якої розкривається художня ідея твору.*)

– Як по-іншому називається образ твору? (*Персонаж, дійова особа, герой*).

– Хто є головним персонажем у творі? (*Федько*).

– Як ви розумієте слово «герой»? (*Людина, яка здійснює благородні вчинки заради інших*).

– Чи можна Федька назвати героєм? Чому? (*Можна, бо він здійснив благородний вчинок – урятував Толю*).

– Які ще персонажі присутні у творі? (*Спірка, Стюпка, Грицько, Гаврик, Васька, Толя, батьки*).

– Чи можна їх назвати головними? До яких персонажів ми віднесемо їх? (*До другорядних*).

– Прочитайте, кого ми називаємо другорядним героєм, запишіть (*Другорядний герой – образ-персонаж, який допомагає розкрити характер головного героя, основний конфлікт у творі*).

Гра «Упізнай персонажа».

А тепер перевірмо, наскільки уважно ви читали твір. У цьому нам допоможе «чарівна скринька». У ній записані цитати, які характеризують персонажів оповідання «Федько-халамидник». Зачитуємо їх та відгадуємо, про кого йдеться.

- «...там шибку з рогатки вибив; там синяка підбив своєму «закадишному» другові; там перекинув діжку з дощовою водою, яку збирали з таким клопотом» (Федько).
- «...чистенький, ніжний, зі щічками, як проскура» (Толя).
- «Наче біс який сидів у хлопцеві!» (Федько).
- «Битись з ним і не пробуй, — перший по силі на всю вулицю. Враз тобі дасть підніжку, зімне, насяде...» (Федько).
- «...жінка чула і теж делікатна...» (Мати Толі)
- «...Сидить у себе на воротах, як Соловей-Розбійник на дереві, й дивиться» (Федько).
- «Це була дитина ніжна, делікатна, смирна. Він завжди виходив надвір трошки боязко» (Толя).
- «Він не плаче, не проситься, не обіцяє, що більше не буде. Насупиться й сидить» (Федько).
- «Він стомлений і сердитий. Руки сиві од олова літер, які він складає в друкарні» (Тато Федька).
- «...холодно і страшно, але він не хоче, щоб його звали бабою» (Толя).
- «...всіма силами старались помагати йому» (Стьопка і Спірка).

Ознайомлення з планом-характеристикою образу.

План-характеристика образу

1. «Анкетна» характеристика героя (Хто? Звідки? Якого роду? Чим займається?)
2. Персонаж епізодичний, другорядний чи головний?
3. Чи є в нього прототип?
4. Портрет героя (відповідність чи невідповідність його внутрішньому світу).
5. Соціальний статус.
6. Характер персонажа (духовне багатство, моральна краса чи потворність у вчинках і поведінці).
7. Мова персонажа.
8. Які стосунки з другорядними персонажами?
9. Ставлення головного героя до інших дійових осіб.
10. Ставлення автора до свого героя.
11. Актуальність твору.
12. Моє сприймання героя.

Характеристика образу Федька

- Опишіть зовнішність Федька. Знайдіть і зачитайте цитати («Сибіряка» і «люципер». «...Чуб йому стирчком виліз з-під картуза, очі хутко бігають», «руки в кишені, картуз набакир, іде, не поспішає»).
- Хто були батьки Федька? (Батько Іван — «типографіщик», мати Іваниха — домогосподарка).
- Як їх характеризує В. Винниченко?
- Які риси характеру мав Федько? Підтвердіть свої слова цитатами з твору.

Риси характеру Федька:

- непосидючий («...неодмінно щоб битися, щоб що-небудь перевернути догори ногами. Спокій був його ворогом, з яким він боровся на кожному місці»);

- сильний («...перший по силі на всю вулицю, враз тобі дасть підніжку, зімне, насяде...»);
- відкритий («Він міг би підійти тихенько так, щоб не почув би ніхто, — але Федько того не любив»);
- упертий («...не як всі діти поводитьсь. Він не плаче, не проситься, не обіцяє, що більше не буде. Насупиться й сидить. Мати лає, грозиться, а він хоч би слово з уст, сидить і мовчить»);
- стійкий («камінь, а не дитина! Сибіряка якийсь...»);
- правдолюб («Якби хотів, то міг би одбредатися, але Федько брехати не любить»);
- непримиренний до зрадництва («Не любить також Федько й товаришів видавати»);
- спокусник («...Федько знову спокушає Толю. І спокушає якраз у такий момент, коли ні одному чоловікові в голову б того не могло прийти»);
- шанобливий до батька («...якби зачепили його тата, зразу б грубості почав говорити, а то й битись поліз би»);
- спритний («Ловкий хлопчак», «жилаве, чортове хлопчак. Стриба, як кішка»).

Отже, Федько — це справді «халамидник», «наче біс який сидів у хлопцеві», «спокій був ворогом» Федька, з ним «він боровся на кожному місці». Жодна хвилинка не проходила без витівок: хлопець лазив по дахах, сидів на воротах, вибивав рогаткою шибки, перекидав діжки з водою, давав прочуханки «закадишним» товаришам, заважав товаришам гратися.

Уявіть собі, що в пору свого дитинства, за спогадами матері, Володимир Винниченко був схожий, на кого б ви думали?

Так, в дитинстві Винниченко був схожий на Федька-халамидника. Чимось він виділявся з-посеред своїх ровесників. Мав надзвичайно чіпку пам'ять. Рано навчився читати, — сталося це непомітно для його рідних. Євдокія Винниченко згадувала: «Володимир грався з дітьми сусідів і тримав їх трохи в терорі, бо був дуже сильний для свого віку й вольовий, впертий!» В оповіданні про «халамидника» — безліч прикмет елісаветградського дитинства самого автора: річка неподалік будинку, де мешкає Федькова родина; базарний місток, що його навесні зносить крига; паровий млин, з-за якого сонце хитро виглядає; церква («блищить кінчик хреста на Богоявленській церкві»), — це все поставало й перед очима малого Володимира Винниченка. Не випадкова й така деталь: батько Федька працює в міській друкарні, у реальному житті працівником друкарні був старший брат Володимира Андрій. Отже, прототипом Федька був сам Володимир Винниченко.

Ми знаємо, що літературні герої обов'язково мають бути для нас прикладами для наслідування, тобто позитивними. А як же Федько? Ви скажете, що Федько має безліч вад і недоліків. Хлопець часто б'ється з хлопцями, перекидає діжки з водою, ламає хатки з піску та відбирає змія.

Чи подобаються вам такі вчинки?

Але, читаючи оповідання далі, ми можемо з упевненістю сказати, що в нього є чого вчитися не лише

Конкурс «Література: урок і поза уроком»

дітям, а й дорослим. Це моральний потенціал цього образу.

Пригодницька гра «Стежками Федька-халамидника».

Розташуйте епізоди твору у правильній хронологічній послідовності.

1. Покарання Федька батьками.
2. Пригода з повітряним змієм.
3. Смерть Федька.
4. Атмосфера в Толиному будинку.
5. Толя хоче повторити «подвиг» Федька.
6. Поведінка хлопців під час дощу.
7. Суперечка між Федьком та Толею.
8. Порятунок Толі.
9. Байдужість Толі до чужого горя.
10. Події на льодоході.

Ключ: 2, 4, 6, 7, 10, 5, 8, 1, 3, 9.

Гра «Упіймай якість».

«Зловити» риси характеру, притаманні Федькові, плескаючи в долоні.

Богобоязливий, відважний, брехливий, відвертий, справедливий, байдужий до чужого горя, веселий, підступний, товариський, добродушний, заздрісний, недобррозичливий, сміливий.

- А що ми можемо сказати про Толю? (*Толя був прямою протилежністю Федька: чистий, чепурний, спокійний*).
- Який епізод найповніше розкриває протилежність характерів хлопців?
- Перечитайте епізод, у якому розповідається про перехід Федьком весняної річки від слів «Федько стрибнув на лід...» до слів «... що говорити такому зайдиголові».
- Які риси характеру проявляє Федько в боротьбі зі стихією?
- Заздрість за Федькову перемогу і пиха та самовпевненість штовхають у ту саму боротьбу і Толю, та малодуху, слабосилу, пещену дитину чекає поразка. *Знайдіть в тексті і прочитайте цей уривок.*
- Наближається трагедія, на березі – страх і паніка серед дорослих і дітей. Федько кидає виклик бурхливій річці, переляканій юрбі і визволяє з льодового полону Толю.
- А що ж Толя? Як подякував він Федькові? (*Натомість Толя навіть не намагається допомогти витягти з крижаної води свого рятівника. Егоїзм, жалюгідність Толі, який лише тремтить за власну шкіру і підло скидає провину на товариша, якому зобов'язаний життям, — це один внутрішній світ. Мужність, сила волі, чесність шляхетність, порядність, здатність до самопожертви, великодушність Федька — це другий.*)
- Вчинок Федька справді благородний, не кожен дорослий наважиться на подібне. Єдиний раз у житті доводиться Федькові сказати неправду, врятувавши цим боягуза Толю. За героїзм хлопчик розплатився своїм життям.

Похорон Федька, хлопчаки плачуть, проводжаючи товариша в останню дорогу, а Толя спостерігає з вікна, адже ж «цікаво подивитися, як будуть ховати Федька-халамидника». І вже коли процесія зникає з виду, Толя «перекрутився на одній нозі і побіг гратися з чижиком». А далі: «Цього чижика він сказав Федьковій матері віддати йому, бо він виграв у Федька». Як можуть не схвилювати і не збентежити душу ці останні авторські слова?!

Отже, спробуймо узагальнити, які риси характеру мав Толик.

Риси характеру Толика:

- а) тендітний: «...чистенький, ніжний, з щічками, як проскура» ;
 - б) богобоязливий: «... тихенько хреститься й блідніє...» ;
 - в) тактовний: «...кричати на вулиці не личить благородним дітям» ;
 - г) брехливий: « я не хотів іти, а вони мене потягнули на річку. А потім Федько узяв і пхнув мене на кригу. Я не винен!» ;
 - г) підступний: «...Чижика він сказав Федьковій матері віддати йому, бо він його виграв у Федька» ;
 - д) байдужий до чужого горя: «Коли Федькова труна сховалась за рогом вулиці й не було вже нікого видно, Толя одійшов од вікна, перекрутився на одній нозі і побіг гратися з чижиком» ;
- А як ви думаєте, на чиему боці автор твору?

Порівняльний аналіз художніх образів

Складіть порівняльну таблицю образів Федька і Толі, записавши моральні якості до відповідної колонки.

Швидкий, млявий, розбишакуватий, слухняний, товариський, нецирий, відвертий, чесний, сміливий, заздрісний, благородний, брехливий, підлий, цільний, дволикий.

Федько	Толик

Робота з прислів'ями.

Вікторина «Народна мудрість»

Про кого з персонажів оповідання ці прислів'я ?

У тихому болоті чорти водяться (*Толя*).

Святе та боже — на чорта схоже (*Толя*).

Аби душа чиста, а постоли нічого (*Федько*).

У лиху годину узнаеш вірну людину (*Федько*).

Тихий-тихий, а у вухо лізе (*Толя*).

Сила та розум — краса людини (*Федько*).

Виконання інтерактивної вправи «Так — ні»

<https://wordwall.net/uk/resource/102176359/%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%8C%D0%BA%D0%BE->

%D1%85%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA

Перегляд відео «Права дитини» на YouTube.

Багато з тих реалій, серед яких жили персонажі оповідання, відійшли в минуле. Ми побачили, наскільки несправедливим було ставлення дорослих і суспільства в цілому до дітей. Може, тому права дитини в сучасному світі і в нашій державі захищають «Закон про охорону дитинства» та Конвенція ООН про права дитини.

— Яких прав був позбавлений Федько? *(Ми бачимо, що Федько був позбавлений багатьох прав, тому що його батьки були бідними, їм доводилося багато працювати, а синові зовсім не приділяли уваги. Але це не завадило йому бути чесним, добрим, благородним. Цей образ і досі хвилює й бентежить душі читачів).*

IV. Підбиття підсумків.

Інтерактивна вправа «Випадкове колесо».

<https://wordwall.net/uk/resource/54363948/%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D1%8F>

Домашнє завдання: написати листа Федькові.

Урок закінчено, але ваше життя, діти, продовжується. І від того, як багато корисного ви в житті зробите, яких висот досягнете, чи зможете відрізнити справжніх друзів від підлих людей, добро від зла, любов від ненависті, залежатиме ваше життя. Насичуйте його добрими справами та будьте душевно багаті, щедрі на добро, порядність, чесність.

Список використаної літератури

1. Архипова В. П., Січкара С. І., Шило С. Б. Українська література: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Чернівці: Букрек, 2022. 240 с.: іл.
2. Володимир Винниченко : вибрані твори / передм. Л. Дем'янівської. — К. : Грамота, 2005. 928 с.
3. Завертальюк Н.І. Екзистенційна проблематика оповідань В. Винниченка для дітей і про дітей.
URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/fd4a6711-f78c-4cfe-89dc-dafed2a59222/content>
4. Історія української літератури. Кінець XIX—початок XX ст.: у 2 кн : підручник / за ред. О. Гнідан. К. : Либідь, 2006. Кн.2. 496 с.
5. Кикилик А. М. Аналіз засобів творення характерів дітей у творі В. Винниченка «Федько-халамидник»
URL: <file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/5966-Article%20Text-12199-1-10-20160531.pdf>
6. Марко В. Сублимація страху в художньому світі В. Винниченка // Марко В. Стежки до таїни слова. Літературознавчі й методологічні студії. Кіровоград: Степ, 2007. С. 132-142.
7. Мацевко Л. Засоби характеротворення в малій прозі В. Винниченка. Дивослово. 2000. № 4. С.11–17.
8. Ратушняк О. Хронотопічний аналіз як ключ до розуміння оповідання Володимира Винниченка «Федько-халамидник». Наукові записки. Серія : філологічні науки. Випуск 142. 2015. С. 229-233.
URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dc37e82f-536a-47c3-b917-b658385de154/content>

Інтернет-ресурси

1. <https://naurok.com.ua/konspekt-uroku-v-vinnichenko-fedko-halamidnik-362406.html>
2. <https://naurok.com.ua/konspekt-uroku-z-ukra-nsko-literaturi-z-opovidannyam-v-vinnichenka-fedko---halamidnik-110743.html>
3. <https://vseosvita.ua/library/urok-volodimir-vinnicenkofedko-halamidniksedrij-na-dobro-vnutrisnij-svit-geroa-dobro-i-zlo-blagorodstvo-i-pidlist-u-tvori-201852.html>